

ISTVÁN LAJOS

A KORONDI SÓSVÍZ ÉS HASZNÁLATA

Ha Felsősfalva felől jövünk Korondra és a pataknál elérjük a falu határát, elhagyva az Atyha felé letérő utat, a nehéz, sós levegőről megérezzük, hogy itt sónak vagy sósvíznek kell lennie. Valóban, mindjárt az út alatt ott a *Sóskút*, s mivel a kút fölé egy kis ház van építve, a körül levő helyet is a *Sósháznál* névvel illetik (11. fénykép).

Korondon a *sósvizet* emberemlékezet óta használják. Majdnem minden háznál volt a sósvíz szállítására alkalmas hordó. E 40—60 literes *sóshordók* fenyőfából készültek mogyorófaabronccsal. A vasabroncs nem volt jó, mert a vas a sósvíztől nagyon rozsdásodik és egykettőre leesett volna a hordóról. Gyermekkoromban az Alszezen a mogyorófaabroncsot legügyesebben Bartha Zsigmond (vagy ahogy a nép nevezte és mi gyermekek is ismertük: Bakó Zsiga bá) tudta összerovátkolni és a sóshordóra ráilleszteni.

A sósvíz használatára és szállítására minden évben az év elején a *sóbíró* adott cédulát. A *sóscédula* kiállításáért befizetett *taxa* fele a községi pénztárt illette, s ezt a sóskút fenntartására fordították; a másik fele a sóbíró fizetése volt. A cédulán fel volt tüntetve, hogy a családban hány személy és gazdaságában hány állat van. Ez szabta meg, hogy hetenként hány literre jogos az illető család, és a taxát is ennek arányában kellett fizetnie. A sóscédulát mindenki egy zsindegydarabból készült kis *lapockára* ragasztotta csirizzel, majd a lapockát a nyelén átfűzött cérnával a házban egy szegre akasztották.

Adatközlőim a következő sóbírókra emlékeznek: Nagy Tódor István (1918—1922); Imre Palkó Pál (1923—1940); Nagy Dénes (1941—1950); Kiss András (1951—1958) és Venczel György (1959-től).

Sósvízért minden szerda délelőtt lehetett menni. Akinek befogó marhája volt, szekérrel ment: egy *ganyézó taligára* rendszeren három sóshordó fért fel. Úgy is szokták, hogy a szomszédok *szerre* mentek sósvízért. Ha valakinek több hordója volt, mint amennyi sósvíz cédulája szerint megillette, a szomszéd céduláját is elkérte, hogy a sóbíró vagy az ellenőrök előtt igazolja nagyobb szállítmányát.

Akinek nem volt hordója, sem befogó marhája, az korondi mázatlan cserépkorsóval ment sósvízért. Mentek *átalvetővel* is: ilyenkor az átalvetőbe tettek két-három korsót, még egyet kézben is lehetett vinni. E korsók nagysága 2—5 liter között váltakozott. A cserépkorsó nem tartott sokáig, mert a sósvíz hamar megette. Régen nagyon sokan — egy-egy szerdai nap még 30—40-en is — korsóval hordták haza a sósvizet. Téli időben a gyalogszeresek, vagy akik a marhájukat nem vasaltatták meg, *gyalogszánnal* is mentek sósvízért: a sóshordót a gyalogszánra kötötték, vagy aki korsóval ment, az a korsókat egy kosárban szalma közé, majd a kosarat a gyalogszánra helyezte.

Minden szerda reggel annyi nép gyűlt össze a sósház előtt, hogy messziről egy kis vásárnak tetszett. Amikor a sóbíró megérkezett és az

ajtót megnyitotta, mindenki előre igyekezett, hogy hamar töltsön, mert aki későbbre maradt, annak nehezebb volt a töltés; akkor már létráról kellett meríteni. E célra a kútba két-három létra volt beleengedve.

A sóskútnál fából készült *merengető kártyák* állottak, mindenikre ráírva, hogy hány literesek; ezekkel merítették a kútból a sósvizet. Olyan is akadt, aki bádogvedret vitt hazuról és azzal hordta ki a sósvizet a kútból a hordóba, majd ahogy a töltéssel végzett, rögtön sietett a patakra és lemosta a vederről a sósvizet, hogy rozsdát ne kapjon. A kártyából vagy vederből a *liun* át töltötték a sósvizet a hordóba; ez egy alján csappal ellátott kicsi cseberhez hasonló tölcser volt.

Mindenik sóshordónak két nyílása volt. Az egyik egy nagyobb négy-szögű lyuk a víz betöltésére, pontosan beleillő *fedővel*; ezen át a hordót szükség esetén kézzel is ki lehetett mosni. A másik az *ontóra* (vagyis a hordó teteje és a dongák összeilleszkedése) mellett egy 2 cm-es kis lyuk a sósvíz kitöltésére. A sósvizet a hordóból otthon mindig egy kisebb edénybe töltötték ki, s ebből használták.

A sóshordó nem hasonlított a boroshordóhoz, hanem inkább egy lefelé szélesedő cseberhez, amely felül is be van deszkázva. Valamivel magasabb volt a csebernél, a cseberhez hasonlóan két füllel. Elég nehéz volt emelgetni, tenni-venni, mert az alja szélesebb a tetejénél.

A sóbírók közül Nagy Tódor István volt a legszigorúbb: egy kevés- sel több vizet sem engedett volna, mert félt a *fináncoktól*, vagyis az állami pénzügyi ellenőröktől, akik a sósvíz szállítását is ellenőrizték.

Az első világháború előtt sót a korondi és atyhai boltokban nem nagyon árultak; mindenki a sósvíz használatához volt szokva. Az asz- szonyok a puliszkát, a levest és a többi ételt sóval meg sem tudták volna sózni, mert nem ismerték a mértékét. Nyári időben só helyett a mezőre is sósvizet vittek üvegben a hagyma, retek és uborka sózására.

Téli időben az állatokat úgy *sózták*, hogy a takarmányt sósvízzel locsolták. Nyáron, amikor az állatok a legelőn voltak, a *nagyállatokat* — szarvasmarhákat és lovakat — gazdáik szintén minden héten sóz- ták. Ha a legelő messze volt, akkor a sózók már szombat este elin- dultak fel a legelőre. Sokszor hárman-négyen társultak s ott háltak a pásztornál a *kalibában*, s vasárnap hajnalban, amikor az állatokat a *kosárból* kiengedték *parézni* (legelni), mindenik sózó cserépkorsóban, vagy ha csak egy marhája volt, literes üvegben vitte ki a sósvizet; egy pléh- vagy cseréptáliból nyalta ki az állat. A maradékot az állat hátára mosták rea, hogy az *íme* (bögöly) pusztuljon tőle a nyár folyamán; ha a nyár *melegen járt*, a legelő marhák hátában nagyon sok volt a bögöly.

Akadnak olyan gazdák is, akik nem jártak rendszeresen sózni; ezek- nek az állatai olyan *nagy dolgot tettek*, vagyis tülekedtek a sósvízért, hogy miattuk a többiek sokszor alig tudták a maguk állatait tetszés sze- rint megsózni. Aki felismerte, hogy szomszédjának vagy barátjának állata sózatlan maradt, az ilyen állatot is sósvízhez juttatta.

Balázs Pandi Ferenc (37 éves) elmondotta, hogy gyermekkorában, amikor nyári időben sózni járogatott fel a legelőre, apja parancsára min- dig zománcozott kantáros fazékban vitte, s annak fedeléből nyalatta ki

a tehénnel a sósvizet, majd hazafelé a fazékban tejet hozott a pásztortól, aki a tehenüket részibe fejte.

A juhokat nem úgy sózták, mint a nagyállatokat: részükre mindig *kősót* vásároltak. Tavasszal, *majorkiszálláskor* két-három napig sóra *fejték*, vagyis az ekkor készített sajtot eladták és az árából sót vásároltak; így *a juhok kosarában* mindig ott állt egy darab kősó, amelybe a juhok kerek lyukakat nyaltak.

Elég visszás helyzet volt, hogy a falu lakossága a sósvizet pénz, cédula és ellenőrzés nélkül nem használhatta, de ingyen elfolyhatott. Ma is elfolyik, csakhogy ma már senki sem törődik vele, olyan olcsó a bolti só.

Az első világháborúig a sósvizet a *sóőrök* vagy *hajdúk* őrizték. Főnökük az *iberájter*,¹ aki viszont a fináncok ellenőrzése alá tartozott. A sóőrök figyelőhelyének, az alsó aragonitbánya tetején az *őrzőháznak* ma már csak a helye látszik, és az egykor köréje ültetett meggyfák maradtak meg. A hely neve még ma is az *Őrzőháznál*, de a fiatalok közül sokan már nem tudják az értelmét.

Az utolsó sóőrök Kovács Mózes iberájter, Fábíán Dani József, Lőrincz Dániel, Imre Palkó Pál és Imre Dániel. Lőrincz Dánielre sokan haragudtak a faluban, s egy éjszaka meg is akarták verni, de tévedésből Imre Palkó Pált verték meg, annyira, hogy szinte belehalt.

A Kovács Mózeszt megelőző iberájter lakása a mostani Lőrincz Lajosné háza helyén volt, a községi néptanács székházán alul. A ház *szemmel lefelé* épült, és gazdája is annyira visszahúzódott ember volt, hogy az emlékezet még a nevét sem őrizte meg.

A sósvíz használatát a régi időben az állam szabályozta; azért őrizték, mert a só állami monopólium volt. A korondi szekeresek közül sokan *jártak sóval*, de a parajdi *Sóhivatalnál* átvett mennyiséget a fuvaros hiánytalanul át kellett hogy adja az *árendásnak*, vagyis annak a boltosnak, amelyikkel szállítási szerződést kötött. A boltosok *sóskönyvébe* a parajdi sóhivatalnál mindig beírták a fuvarosnak kiadott mennyiséget. E sorok írójának apai nagyapja, sőt még apja is nagyon sokat járt sóval. A nagyapának, István Lajosnak 1890-től 1914-ig egy Tittel nevű szászbudai boltos volt az árendása, kinek meghatározott időközökben kellett a só szállítania.

Ám nemcsak a sótermeléssel és elosztással foglalkozott az állam, hanem figyelme a sósvíz használatának ellenőrzésére is kiterjedt. Titokban ugyanis, eladás céljából, nagy lábra kapott a *sófőzés*, ez pedig a sóbánya, vagyis az állam jövedelmét csökkentette.

A sóforrásoktól nem messze ciheres-bokros helyek voltak; itt, valamint odahaza a házaknál dugva főzték a só. A ciheresben inkább *gyalogszeres* emberek főztek, a nép szegényebb rétegéből; nekik nem volt amivel fát vegyenek, sem amivel a sósvizet hazaszállítsák. A ciheresbe kivittek egy nagy korondi cserépfazakat, a sósvizet beletöltötték, majd tűzön forralták, s ahogy a víz párolgott, a só a fazék alján kikristályosodott és lerakódott. A sósvíz állandó utántöltésével meglehetősen menyiségű szép fehér, finom só lehetett nyerni. Amikor a fazék teljesen telegyült sóval, akkor eltörték, és egy nagy darab finom só került ki

belőle. Az ilyen sót a gyalogszeresek dugva árulták a szomszéd falvakban (Firtosváralja, Énlaka, Martonos stb.) gabonáért; a *sósszekeresek* is szívesen megvásárolták, mert útjaikon könnyen tudták értékesíteni.

A *Kopacfődekre* nevű dűlő fölött is van egy kicsi sósvízforrás, a *Szejke*, ahonnan dugva hordták a sósvizet; igaz, csak korsóval, mert kicsi a kút, és csuporral kellett belőle a korsóba merni.

A szomszédos falu, Atyha sóskútját az 1913-as árvíz teljesen tönkretette. A sóskút ott volt, ahol most az atyhái híd van: a hídon alul, a víz közelében, ahova az árvíz új medret vágott. Ettől fogva engedélyezték, hogy az atyhaiak is a korondi sóskútból hordják a sósvizet, minden héten szombat délelőtt. A korondi sóskút és sósforrás azonban nem bizonyult elégségesnek mindkét falu részére, sőt az aragonitbányánál végzett robbantások folytán még csökkent is a forrás folyama. Így aztán új forrást kellett keresni, és azt az aragonitbányából az országút alatt át kellett vezetni a sóskútba.

A felsősófalviaknak nem volt sósvízhasználati joguk, de aki szerit tehetett, szintén lopta a sósvizet.

Az 1944-es őszi harcok idején a korondi sósházat az átvonuló katonaság teljesen szétszedte; az épület faanyagát a sárba süllyedt tankok alá rakták. 1945-ben a községi elöljáróság Tófalvi Dénes községi bírót bízta meg, hogy építtesse újra a sósházat. Ő a pálpataki Lőrincz (Geci) Józseffel hozatott faanyagot a korondi fenyőerdőből, majd id. Ravasz János *vállalta ki* a sósház fölépítését. Ő saját udvarán faragta ki a szükséges részeket, itt állította össze az egész házat, majd készen szállították és helyezték el a sóskút fölé. Míg a régi sósháznak csak egy ajtója volt, Ravasz az új házra két ajtót tervezett: az egyiket az üres edénnyel mentek be, a másikon a telivel jöttek ki. Az ajtókra a zárat ekkor is fából készítették, mert a vaszárat a rozsdá hamar megette volna. E furfangos zárat csak az tudta kezelni, akit erre a készítő mester kioktatott.

A sósházat egy darabig még jó karban tartották, de pár éve már nem törődnek vele; a sósvíz-hordáshoz sem kell többé engedély. Valóban, ma egyre kevesebb az olyan ember, aki év közben a sósvizet használja; most már csupán a téli disznóvágás idején van keletje a szalonna meg a disznóhús sózásánál. Azt tartják, hogy jobb a szalonnát sósvízben sózni, mert ez a vért kivonja belőle és nem avasodik meg olyan hamar, mintha sóval volna besózva.

Ilyenformán, mivel ma már a falu népe a sósvizet alig használja, a sósház javítása és karbantartása a helyi történeti és műemlékvédelem hatáskörébe került.

A sósvíz használatáról még feljegyzésre méltónak találtam az alábbi néhány esetet és adatot:

Tófalvi Dénes (37 éves) a *Csigadomb dűlői* homokbányában olyan régi tűzhelyre bukkant, amelyiken valószínűleg sót főztek. Kúp alakban volt a homokba ásva, aljában égerfa- vagy cserefaszénnel, mert ezen a részen valaha ez a két fajta fa volt honos. (Emlékeztet rá a közeli *Pálné cseréje* határrész neve is, holott ma már ezen a helyen nyoma sincs cse-

refának.) A tűzhely körül megolvadt homokot talált; ez sok színben játszott és üveghez hasonlított. Azt a föltevést, miszerint a tűzhelyen sót főztek, több más körülmény is alátámasztja: a közeli *Kopacfődekre* határrész még ma is legalkalmasabb a sófőzésre; ciheres, bokros, égerfás hely, és innen nem messze vannak a sósvíz-források.

Id. Ravasz János (73 éves) elmondja, hogy az 1940-es évek elején a hatóságok be akarták tiltani a sósvíz használatát, a községi előljárárság azonban megkérte a korondi születésű, Budapesten élő dr. Balázs Dániel törvénybíró, hogy keresse ki a levéltárból a korondi sósvíz használatára vonatkozó régi engedélyeket. Balázs Dániel az Országos Levéltárban olyan oklevélre akadt, amelyben a korondiak kérésére Mária Terézia engedélyezte a sósvíz használatát a helybeli lakosságnak.

Sükei Ferenc (50 éves) visszaemlékszik arra, hogy gyermekkorában apai nagyanyja, özv. Sükei Jánosné Tófalvi Deák Sára még főzött sót sósvízből.

Oláh Domokos (60 éves) elmesélte, hogy ő utászként 1941 nyarán az országúton dolgozott Józsa Lajos és Imre György napszámossal *Hátárpatakánál*. Arra gondolt, hogy a Fábíán András kádárral csináltatott 60 literes sóshordóját leviszi szekérral az útmenti sóskúthoz, ott a kút melletti forrásból telecsorgatják és este hazahozzák. Le is szállították, a forrás közelibe helyezték és egy kis bodzafacsatornán a sósvizet bevezették. 10—11 óra tájt azonban megjelent két finánc, s megkérdezték a közelben dolgozó Oláh Domokosékat, hogy nem tudják-e, kié a sóshordó. Tagadólag válaszoltak, hisz a cédula nélküli, nem szerdán vitt sósvíz minden literjéért 1 pengő büntetést kellett volna fizetni. (Ugyanakkor egy napszám az útmunkán 4 pengő volt a gyalogszeresnek.) A fináncok aztán épp őket bízták meg, hogy tartsák figyelemmel: ki viszi el a sóshordót. Ezután a két finánc továbbindult, de az egyik *cselt vetett* és a patakon túl a bokrok közé bújt; onnan leste, hogy ki viszi el a hordót. Este, hazainduláskor Oláh Domokosék szerencsájükre észrevették, hogy a finánc lesben van, s így nem nyúltak a sóshordóhoz.

Úgy egyeztek meg, hogy ha majd besötétedik, Imre György visszamegy, kiönti a sósvizet a hordóból és bár az üres hordót hazalopja, ő úgylis a közeli *vadasmezei* tanyán lakott. Amikor azonban indult a sóshordó után, véletlenül épp a fináncba botlott, aki kérdőre vonta, hogy miért akarja elvinni a sóshordót. Imre György azzal vágta ki magát, hogy neki a sóshordóhoz semmi köze; ő Fekete Gyuriéktól jön s most hazafelé megy a tanyára. A finánc hazáig kísérte, s ott tisztázta a szülőkkel, hogy Imre valóban ott lakik.

A fináncok még másnap is lesték, hogy ki jön a sóshordó után, de mivel a gazdáját nem tudták elcsípni, kiürítették, a délután közlekedő autóbusz tetejére tették és elvitték Parajdra a pénzügyőri hivatalhoz. Amikor a közelben dolgozó Józsa Lajos meglátta, hogy a sóshordót az autóbusz tetejére rakták, csak ennyit mondott Oláh Domokosnak: „Nézd meg, Oláh, sofőr lett a sóshordóból.”

Amikor a régi időkben, 1890—1910 között az *Árcsói fürdő* fénykorát élte, a meleg fürdőbe özv. Gáspár Gyuláné egy számárfogattal hordatta a sósvizet. Innen származik egy szólás: ha valakitől megkérdezik, hogy

hány éves, és az megmondja, akkor az egyik jelenlévő rávágja: „A Gyuláné számara is pont annyi!” A fürdőben a sósvizet megmelegítették és úgy fürödtek benne.

A volt aragonitgyárral szemben ma is látszik a helye egy nagy tónak, amelybe facsatornán vezették be a sósvizet. Ez a tó volt a nyári sósfürdő hely.

Amíg a parajdi termál sósfürdő nem létesült, addig a korondi sóstavakat nyáron a környező falvakból is nagyon sokan fölkeresték. Ma is vannak olyanok, akik az aragonitbányában levő sóstavak sós iszapját gyógyító ereje miatt nagyra becsülik.²

JEGYZETEK

¹ *Iberájter* vö. német *ober+Reiter*: főlovas, elsőlovas.

² A fenti leírás személyes emlékeim, valamint Imre Gergely (71 éves), Ravasz János (73), Oláh Domokos (60) és Sükei Ferenc (50) közlésein alapul.